

SEM, SEM DĚŤÁTKO – KRITICKÁ EDICE ČESKÉ BAROKNÍ PÍSNĚ

MARIE ŠKARPOVÁ – TOMÁŠ SLAVICKÝ
– PAVEL KOSEK (Praha – Brno)

1. Cíle příspěvku

Na tomto místě zveřejňujeme jednu píseň z kancionálku Fridricha Bridelia *Jesličky. Staré nové písničky* (Praha 1658). Náš příspěvek je zamýšlen jako ukázka z kritické edice zmiňovaného zpěvníčku, kterou společně chystáme ke knižnímu vydání,¹ a jeho publikováním chceme především předložit odborné veřejnosti k diskuzi zvolený ediční přístup. Naším základním východiskem bylo úsilí pojímat duchovní píseň jako nedílný textově-hudební útvar, a uskutečnit tak program důsledně interdisciplinárního filologicko-muzikologického hymnologického výzkumu, který připravovali v českém prostředí již počátkem 40. let 20. století Antonín Škarka a Vladimír Helfert,² který se však v oblasti české rané novověké hymnografie dosud nepodařilo plně realizovat. Navzdory této skutečnosti jsme ovšem mohli při koncipování mezioborově pojaté edice českého kancionálu 17. století zúročit poměrně bohaté dosavadní výsledky jednotlivých oborů domácí i zahraniční hymnologie. Měli

¹ Tento text vznikl v rámci řešení projektu *Jesličky, staré nové písničky (Fridrich Bridelius, 1658) – mezioborově koncipovaná kritická edice* (GAČR, 406/10/1454).

² STOV. ANTONÍN ŠKARKA, *Hymnorum thesaurus Bohemicus, jeho plán a realizace (Kus národního programu, kus osobní zповědi)*, in: Cyril 73, 1948, č. 7/10, s. 73–89 (přetištěno in: ANTONÍN ŠKARKA, *Půl tisíciletí českého písemnictví*, Praha 1986, s. 164–189).

jsme k dispozici jak inspirativní edice českých raně novověkých písňových textů zaměřené filologicky (viz především ediční počiny A. Škarpy)³ a hudebně historicky,⁴ tak také velkoryse pojaté ediční počiny muzikologické (především z německého prostředí – viz projekt *Das deutsche Kirchenlied* či starší dílo Wilhelma Bäumkera).⁵ Nespornou inspiraci nám nabídly též edice zřetelně aspirující na interdisciplinární přístup při zpřístupňování reprezentativních pramenů chorvatských⁶ a německých (viz zejména ediční řadu věnovanou hymnografickému dílu Friedricha von Spee).⁷

Předkládáme zde tedy odborné veřejnosti ukázkou chystané edice, která na konkrétním příkladu písně *Sem, sem Děťátko* demonstruje námi proponovaný model a strukturu edice, a sice 1) výslednou podobu textové a hudební části edice, 2) textovou a hudební kritiku výchozího „jesličkového“ textu, na jejímž základě jsme dospěli k editovanému znění, 3) komentáře a vysvětlivky, které mají za úkol čtenáři (a to jak čtenáři-odborníkovi, tak čtenáři-laikovi) nabídnout naši interpretaci textové/hudební stránky editovaných písní a naznačení pozice, kterou jednotlivé písně zaujímají v celkovém kontextu tradice české raně novověké kancionálové písně. Pro názornost edičních řešení je v textové části uvedeno transliterované znění textu písně, v hudební části pak náhled faksimile originální notace.

Jsouce inspirováni některými předchozími edicemi, rozhodli jsme se všechny komentářové a vysvětlivkové informace shromáždit v edici do rubriky „Katalog, poznámky a komentáře“, která nabízí čtenáři výklad podstatných aspektů editovaných písní. Katalog obsahuje údaje o umístění dané písně v rámci Brideliova zpěvníku, základní poznámky versologické (určení strofického schématu) a stručný náčrt geneze příslušné písně, a to jak její složky textové, tak hudební. V případě písní „no-

³ JAN ÁMOS KOMENSKÝ, *Duchovní písně*, (vyd.) ANTONÍN ŠKARKA, Praha 1952; ADAM MICHNA Z OTRADOVIC, *Básnické dílo*, (vyd.) ANTONÍN ŠKARKA, Praha 1985.

⁴ ADAM MICHNA Z OTRADOVIC, *Loutna česká*, (vyd.) MARTIN HORYNA – JULIUS HÜLEK, České Budějovice 1984.

⁵ WILHELM BÄUMKER, *Das katholische deutsche Kirchenlied*, Freiburg im Breisgau 1886.

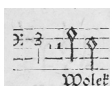
⁶ *Pavlinski zbornik 1644*, (eds.) KORALJKA KOS – ANTUN ŠOJAT – VLADIMIR ZAGORAC, Zagreb 1991.

⁷ FRIEDRICH VON SPEE, *Auserlesene, catholische, geistliche Kirchengesäng. Ein Arbeitsbuch*, (Hrsg.) THEO VAN OORSCHOT, Tübingen – Basel 2005.

vých“, tj. těch, které jsou v české hymnografii doloženy poprvé právě díky jejich otištění v *Jesličkách*, a u nichž se tedy předpokládá Brideliovo autorství, se v Katalogu zaměřujeme především na dvě skutečnosti. Jednak sledujeme další doklady o recepci těchto písní v českém prostředí (přičemž jako koncový mezník jsme si stanovili největší český hymnologický počín před ceciliánskou reformou duchovní hudby, tzv. svatojanský kancionál z r. 1863–1864), jednak se pokoušíme určit jejich hudební i textové předlohy (ty se podařilo identifikovat především v soudobé hymnografii německé a latinské). V některých případech jsme byli schopni dohledat i další souvěké české duchovní písně, které vykazují totožné předlohy v cizojazyčné hymnografii jako daná píseň „jesličková“; také na ně tedy v rámci daného komentáře alespoň stručně upozorňujeme. K tomu připojujeme vysvětlivkový aparát interpretující slova, slovní tvary či významy slov novočeskému čtenáři nesrozumitelné a poukazy na zřejmé intertextové vazby (zejména k textu biblickému) nebo na starobylý křesťanský původ některých stěžejních motivů v písní užitých. V příloze otiskujeme jako srovnávací materiál notaci nápěvu a alespoň stručný textový úryvek (úvodní strofu) několika českých i německých písní, které vykazují vzhledem k editované písní nejzajímavější textové, příp. hudební vazby.

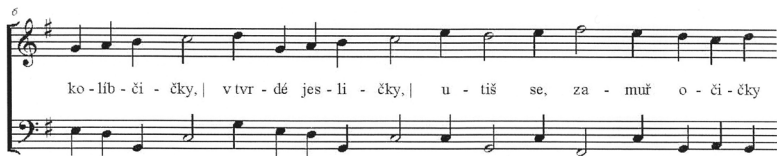
2. Ukázka edice a kritické zprávy

2.1 Textová a notová část edice

Sem, sem Dě - ťá - tko, | mu - síš Ro - bá - tko, | do

6

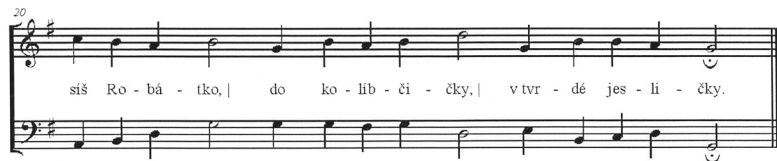
ko - lib - či - čky, | v tvr - dé jes - li - čky, | u - tiš se, za - muř o - či - čky

13

tvé, | a dej nám u - tě - še - ní pra - vé, | sem, sem Dě - t'á - tko, | mu -

20

siš Ro - bá - tko, | do ko - lib - či - čky, | v tvr - dé jes - li - čky.

transliterace

Sem řem Děťátko/ muřýs/ Robátko

- 1 Sem řem Děťátko/
muřýs/ Robátko/
do Koljbčičky
w twrdé Geřličky/
vtiř ře a zamuř Očičky tvé/
deg nám vtěřřenj prawé/
řem řem Děťátko/
muřýřs Robátko/
do Koljbčičky/
w twrdé Geřličky.

- 2 Wolek Ořljček/
twüğ Komornjček /
přeřřař giř řwáti/
počni ty řpáti/
vřni Děťátko roztomilé/
vřni Nebeřřká kratochwjle/
Wolek Ořljček/
twüğ miłownjček/
přeřřař giř řwáti/
ty počni řpáti.

transkripce

Sem, sem Děťátko, musíř Robátko

- Sem, sem Děťátko,
musiř Robátko,
do koljbčičky,
v twrdé jesličky,
utiř se, zamuř očičky tvé,
a dej nám utěření pravé,
sem, sem Děťátko,
musiř Robátko,
do koljbčičky,
v twrdé jesličky.

- Volek, oslíček,
tvüğ komorníček,
přestal již řváti,
počni ty řpáti,
usni Děťátko roztomilé,
usni nebeská kratochvíle,
volek, oslíček,
tvüğ milovníček,
přestal již řváti,
ty počni řpáti.

- 3 Gežjľku gaľný/
nad Slunce kraľný/
poľož Nožičky/
wztáhni Ručičky/
nyneg rozkoľňné Pachoľátko/
nynej Zlaté Nemľuwňátko.
!:/ Gežjľku kraľný/
nad Slunce gaľný/
poľož Nožičky/
do Koljbčičky.
- Ježišku jasný,
nad slunce krásný,
poľož nožičky,
wztáhni ručičky,
nynej rozkošné Pachoľátko,
nynej zlaté Nemľuwňátko.
Ježišku krásný,
nad slunce jasný,
poľož nožičky,
do kolíbčičky.
- 4 Jozeff tu ľtogi/
když Mátě kogj/
w twrdý Poľtylce/
w ľľpatné Koljbce/
zďřjmeg, zďřjmeg mé Gezuľátko/
ľpi, ľpi newinné Pachoľátko.
!:/ Jozeff tu ľtogi/
když Mátě kogj/
w twrdý Poľtýlce/
w ľľpatné Koljbce.
- Jozef tu stojí,
když Mátě kojí,
v twrdý postýlce,
v špatné kolíbce,
zďřímej, zďřímej mé Jezulátko,
spi, spi newinné Pachoľátko.
Jozef tu stojí,
když Mátě kojí,
v twrdý postýlce,
v špatné kolíbce.
- 5 Nebeč Wolčátko/
neřič Oľlátko/
Pán twůg giž zďřjmá/
ľpáti počjná/
ľpi, ľpi, ó můg miľy Synáčku/
vpokog ľe můg miláčku.
!:/ Nebeč Wolčátko/
neřič Oľlátko/
Pán twůg giž zďřjmá/
ľpáti počjná.
- Nebeč wolčátko,
neřič osľátko,
Pán tvůj již zďřímá,
spáti počíná,
spi, spi, ó můj milý Synáčku,
upokoj se můj miláčku.
Nebeč wolčátko,
neřič osľátko,
Pán tvůj již zďřímá,
spáti počíná.
- 6 Wy pozorůgte/
pilně wartůgte/
ó Angelowé/
Cherubjnowé/
ať žádný nebudj Paňátko/
ať žádný neděsý Děťátko.
!:/ Wy pozorůgte/
pilně wartůgte/
ó Angelowé /
Cherubjnowě.
- Vy pozorůjte,
pilně wartůjte,
ó anjelové,
cherubínové,
ať žádný nebudí Paňátko,
ať žádný neděsí Děťátko.
Vy pozorůjte,
pilně wartůjte,
ó anjelové,
cherubínové.

2.2 Katalog, poznámky a vysvětlivky

č. 30⁸ *Sem sem Děťátko/ musíš Robátko*
s. 50–53 (E2^r–E3^v); 6 slok (sl.), 5a 5a 5b 5b 9c 9c 5a 5a 5b 5b, kde druhé čtyřverší 5slabičných veršů je téměř doslovným opakováním prvního čtyřverší; s ojedinělými odchylkami jedné slabiky v 9slabičných verších.

Notováno.

Textovou předlohou i zdrojem nápěvu je píseň *O Jesulein zart / Das Kriplein ist hart* Friedricha von Spee, poprvé otištěná ve zpěvníčku vánočních písní Würzburg 1622 (C7^r; ed. VAN OORSCHOT 2005, odd. 2, č. 62) a od 20. let 17. století přetiskovaná v četných jihoněmeckých katolických zpěvnících v podobě o třech až šesti slokách (např. tříslokovou verzi z Cornerova kancionálu viz in KEHREIN I, č. 128). V německých tištěných kancionálech bohemikální provenience se však objevuje až od 70. let 17. století (srov. např. Prag 1676, s. 33; Königgratz 1730, s. 107). Nejblíže Brideliovu českému textu je varianta s obměněným incipitem *Kom Kind es muß seyn/ zur Wiegen hinein*, doložená např. v kancionálu Paderborn 1628 (viz příl. č. 5) a později např. ve zpěvníku Münster 1677, jež bývá rovněž připisována Speeovi (srov. VAN OORSCHOT 2005, s. 240).

Tradování nápěvu má dvě varianty, a to poměrně stabilní: jednak verzi původní (Speeovu, viz příl. č. 2 a 4), přetiskovanou v jednohlasých kancionálech (srov. BÄUMKER I, č. 153), jednak verzi podloženou generálbasovým doprovodem, rytmicky upravenou do třídobého taktu a s deklamací zvýrazněnou tečkovanými rytmy (poprvé Mainz 1628, s. 92; viz příl. č. 3). S tímtéž textem se v německých zpěvnících později traduje i další nápěv, rytmicky shodný (poprvé Mainz 1661, srov. BÄUMKER I, č. 154), který posléze rovněž pronikl do české hymnografie (viz ŠtejKan 1687, s. 117).

Speeův písňový text, resp. jeho varianty byly v 17. století přeloženy do češtiny hned několikrát. Nejdříve máme doloženo v MichMar 1647 (s. 10, viz příl. č. 6) svébytné přebásnění A. Michny z Otradovic s názvem *Vánoční kolíbka a kolíbání* (incipit *Čas jest, děťátko, pod', pacholátko*; 6 sl.), které sice víceméně zachovává motivy německé předlohy, ale upravuje strofické schéma do podoby 5a 5a 5b 5b 9c 9c 4c, kde 9c 9c 4c je refrén (ed. ŠKARKA 1968, ed. ČEJKA 1999). Těto nezávislosti na

⁸ Pořadí písně v kancionálu.

předloze Michna dosahuje zkomponováním vlastního nápěvu (ve čtyřhlase úpravě), kterým mění deklamační vzorec: místo původní rytmicky pravidelné formy, s předtaktím a akcentem na poslední slabice verše, volí nepravidelnou formu s akcenty na prvních slabikách a penultimách. O recepci této Michnovy písně v české hymnografii ovšem nejsou žádné doklady.

Další, na Michnově textu nezávislý převod písňového textu je poprvé doložen právě v *Jesličkách* (1658), za jeho tvůrce tedy bývá považován F. Bridelius. Prostřednictvím *Jesliček* se píseň uvedla do českého hymnografického prostředí i s původním nápěvem, resp. jeho rytmickou variantou.

Třetí české přebásnění s incipitem *Pod' sem Děťátko, mé Pacholátko*, zcela nezávislé na Michnově i Brideliově textu, je zaznamenáno pouze v rukopisných pramenech. Nejdříve se ho podařilo nalézt v kancionálu ŠfastK 1661–1684 (fol. 182^r, viz příl. č. 7). Tato verze má 9 slok strofického schématu 5a 5a 5b 5b 9c 9c, kde 9c 9c je refrén (v závěrečné sloce obměněný); melodie bohužel do připravené notové osnovy vepsána nebyla. Další, textově mírně obměněná verze o 11 slokách s rozšířeným strofickým schématem (5a 5a 5b 5b 9c 9c 5a 5a 5b 5b, kde 9c 9c představuje refrén a druhé čtyřverší 5slabičných veršů téměř doslovné opakování prvního čtyřverší) je i s notací (jednohlasou, v detailech obměňující Holanovu-Božanovu úpravu Brideliova znění) zapsána v anonymním BojK cca 1650 (s. 132).

V dalším tradování nápěvu „jesličkové“ varianty písně je doložen metroritmický posun, který ruší předtaktí, převzaté z německé písně, a přesouvá tím akcent na první notu (iniciálu). Tato změna je vytištěna v HolCap 1694, dodatečným písařským zásahem je provedena také v BojK cca 1650 (podrobněji viz SLAVICKÝ 2010, s. 194).

2.2.1 Další záznamy písně (včetně textových i hudebních úprav):

LochK 1667–1668 (fol. 32^v; čtyřhlas {4hl.})

ŠtejKan 1683 (s. 102, 1hl.); textové úpravy, jimiž A) byly odstraněny všechny slabičné odchylky ve strofickém schématu (viz textově kritické pozn. a vysvětlivky); B) bylo posíleno doslovné opakování úvodního a závěrečného čtyřverší: 2,8 *milovníček* > *komorníček* (srov. 2,2) 2,10 *ty počni spáti* > *počni ti spáti* (srov. 2,4) 3,1–2 *Ježíšku jasný / nad Slunce krásný* > *Ježíšku krásný/ nad Slunce jasný* (srov. 3,7–8)

ŠtejKan 1687 (s. 117; 1hl.); jako alternativa přidán druhý notovaný ná-
pěv, taktéž převzatý z předchozí tradice v německé hymnografii (BÄUM-
KER I, č. 154)

HolCap 1694 (s. 138; 1hl./generálbas {GB}, 7 sl.); textové úpravy stejné
jako ŠtejKan 1683, navíc přidána nová závěrečná sloka, která narušuje
refrénovitou výstavbu strofy (*Spi již bezpečně/ dej nám všem věčně/ do-
jíti zboží/ Beránku Boží/ nynej nynej mé Nemluvňátko/ nynej nynej mé
Pacholátko. Hle usnul Ježíš/ každý ho utíš/ nynej Děťátko/ ó Jezulátko.*)

BožSlav 1719 (s. 56; 1hl./GB, 7 sl.); text i úprava nápěvu dle HolCap
1694

KAMARÝT 1832 (s. 34; bez notace {SN}, 3 sl.: převzata 1., 3. a 4. sl.
v textovém znění ŠtejKan 1683)

KSJ 1863 (s. 85; 1hl.); text zachovává pouze strofické schéma a incipit,
jinak je podstatně přepracován, z předlohy využívá jen ojediněle někte-
ré motivy (např. výzvu k děťátku, aby usnulo, výzvu k andělům, aby
střežili děťátko v jeslích); převzat nápěv přidán v ŠtejKan 1687 (BÄUM-
KER I, č. 154); v této podobě píseň přeložena do slovenštiny (JKS 1937,
s. 82, incipit *Sem sem Dietatko*); „původní“ nápěv je v KSJ 1863 dolo-
žen též, avšak s jiným textem (s. 97, incipit *Hle hvězdička se již objevi-
la*) a traduje se s různými dalšími texty i ve zpěvnících 20. století.

Záznamy z ústní tradice: dokumentace viz FROLCOVÁ 2010, s. 236.

2.2.2 Kritické edice

a) edice textu:

TICHÁ 1970 (dle ŠtejKan 1687), KOPECKÝ 1983 (dle KAMARÝT 1832),
KOPECKÝ 1994, KOPECKÝ – HORÁKOVÁ 1999

b) edice nápěvu:

BÄUMKER I, č. 153

2.2.3 Kritický aparát

a) textově kritické poznámky:

1,1 *Sem, sem Děťátko*] *Sem sem Děťátko* 1,3–4 *do kolíbčičky, v tvrdé jes-
ličky*] *do Koljbcičky w twrdé Gešličky* 1,5–6 *utiš se, zamuř očičky tvé,
a dej nám utěšení pravé*] *viišs še a zamuř Očičky twé / deg nám vtěššjenj*

prawé – spojka *a* přesunuta z 5. na začátek 6. verše, emendováno podle ŠtejKan 1683 (podle něj i HolCap 1694, BožSlav 1719), protože jesličkové znění tohoto dvojverší neodpovídá deklamačnímu schématu nápěvu 1,7 *sem, sem Děťátko*] *yem ſem Děťátko* 1,9 *do kolíbčičky*] *do Koljbčičky* 1,10 *jesličky*] *Geſličky* 2,1 *Volek, oslíček*] *Wolek Oľjček* 2,2 *komorníček*] *Komornjček* 2,6 *nebeská*] *Nebeſká* 2,7 *Volek, oslíček*] *Wolek Oľjček* 2,9 *přestal*] *přeſtát* 3,2 *nad slunce krásný*] *nad ſtunce kraſný* 3,3 *nožičky*] *Nožičky* 3,4 *ručičky*] *Ručičky* 3,6 *zlaté*] *Zlaté* 3,8 *nad slunce*] *nad ſtunce* 3,9 *nožičky*] *Nožičky* 3,10 *kolíbčičky*] *Koljbčičky* 4,1 *Jozef tu stojí*] *Jozeff tu ſtogi* 4,3 *postýlce*] *Poſtylce* 4,4 *kolíbce*] *Koljbce* 4,7 *Jozef*] *Jozeff* 4,9 *postýlce*] *Poſtylce* 4,10 *kolíbce*] *Koljbce* 5,1 *volčátko*] *Wolčátko* 5,2 *oslátko*] *Oľlátko* 5,5 *milý*] *miſy* 5,7 *volčátko*] *Wolčátko* 5,8 *oslátko*] *Oľlátko* 6,3 *anjelové*] *Angelowé* 6,4 *cherubínové*] *Cherubjnowé* 6,6 *žádný*] *žádný* 6,9 *anjelové*] *Angelowé* 6,10 *cherubínové*] *Cherubjnowé*

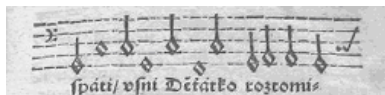
b) hudebně kritické poznámky:

Jesličky přejímají z německé hymnografie starší (Speeův) nápěv (BÄUMKER I, č. 153, viz příl. č. 2) ve variantě upravené do třídobého taktu (viz příl. č. 3). „Jesličková“ úprava písňový nápěv rytmicky zjednodušuje (vypouští tečkované rytmy) a upravuje vedení basu tak, že pod každou zpívanou slabiku textu podkládá vlastní harmonickou funkci, na rozdíl od staticky vedeného doprovodu v německých předlohách. HolCap 1694 a BožSlav 1719 přebírají tuto úpravu jen s drobnými doplňky (průchodné tóny v melodii a generálbasu), ale do kadence v 5. a 6. verši vracejí tečkovaný rytmus.

V notaci i v textu jsou veškerá opakování rozepsána (forma ABA´). V textu psaném in continuo mimo notaci je užita značka /:/, která označuje návrat prvního dílu písně (hudební forma ABA´, po rytmické stránce ABA s doslovným návratem). Jde o hudební značení přesunutě do textu. Hudební repetice ovšem není podkládána doslovnou repeticí textu, protože text je při druhém opakování lehce pozměňován. Otištění písně v dalších zpěvnících se tyto obměny snaží odstranit ve prospěch doslovného opakování.

V záznamu této písně nacházíme jednu chybu v notosazbě a její korekturu. V olomouckém exempláři *Jesliček* byla omylem vysázena jedna nota navíc, v ostatních dvou známých exemplářích je pak tato zjevná chyba opravena.

BridJes 1658, exemplář VKOI, sign. 32.637, s. 51, 1. notový řádek (předposlední nota řádku omylem vysázena dvakrát) BridJes 1658, exemplář KNM, sign. D 5, s. 51, 1. notový řádek (chyba opravena)

2.2.4 Komentář a vysvětlivky

- 1,4 srov. *L* 2,7 („I porodila svého prvorozeného syna, zavinula jej do plenek a položila do jeslí, protože se pro ně nenašlo místo pod stře-
chou“), příp. *L* 2,16 („... našli Marii a Josefa i to děťátko polože-
né do jeslí“)
- 1,5 *zamuř* zamhuř, zavři (hlásková varianta slovesa *zamhouřiti*, dolo-
žená již ve staré češtině)
- 2,1 vůl a osel byli do jesličkové scény doplnění na základě spojení
zmínky o jeslích v příběhu o Ježíšově narození podle *L* 2,7 s nář-
kem Boha v *Iz* 1,3 („Vůl zná svého hospodáře, osel jesle svého
pána, mne však Izrael nezná, můj lid je nechápavý“), a to již v nej-
starších vyobrazeních „jesliček“, kde se objevuje pouze Ježíšek se
dvěma zvířaty (na sarkofázích z počátku 4. století)
- 2,6 *kratochvíle* rozkoš, potěšení, radost, obveselení
- 2,8–10 úvodní čtyřverší není opakováno doslovně, ale je nepatrně slovně
obměňováno, příp. se využívá inverze slovosledu (obdobně
srov. 3,1–2 a 3,7–8); ve ŠtejKan 1683 opakování sjednoceno na
doslovně a dále tradováno Štejerovo znění
- 3,1–2; 3,7–8 Ježíšova božská podoba bývá již v NZ přirovnávána k zá-
řícímu slunci – srov. *Mt* 17,2 („jeho tvář zářila jako slunce“), *Zj*
1,16 („jeho vzhled, jako když slunce září v plné své síle“)
- 3,6 verš má o 1 slabiku méně; tato jednoslabičná licence odstraněna ve
ŠtejKan 1683 (*nynej zlatičké Nemluvněátko*) a dále tradováno Šteje-
rovo znění
- 4,3–9 v *tvrdý postýlce* zopakování verše v identickém znění potvrzuje
záměrnost hláskového znění *tvrdý*, která je výsledkem úžení $\acute{e} > \acute{i}$;
tato forma, mající nepochybně mluvenostní status, posiluje intimní
vyznění jesličkové scény; její mluvenostní zabarvení však zřejmě
způsobilo, že v mladší hymnografické tradici (počínaje ŠtejKan
1687) byla nahrazena původní formou *v tvrdé*

- 5,2 *neřič neřehtej*
- 5,6 verš má o 1 slabiku méně; tato jednoslabičná licence odstraněna v LochK 1667–1668 (*upokoj se ó můj miláčku*) a dále tradováno toto znění
- 6,2 *vartújte* hlídejte, opatrujte
- 6,4 cherubínové (cherubové) jsou jedním z devíti andělských kůrů; podle biblické tradice jsou mocnými nebeskými bytostmi, které slouží v Boží blízkosti a brání Boží svatost před poskvrněním od hříchu, jejich úkolem je hlásat Boží svrchovanost a slávu.

2.3 Transkripční poznámka

2.3.1 Transkripce textu

Při stanovení transkripčních pravidel chystané edice *Jesliček*, z níž zde v ukázce zpřístupňujeme jednu píseň, vycházíme ze *Zásad transkripce českých textů z barokní doby* Josefa Vintra.⁹ V duchu těchto zásad se snažíme zachovat při převodu textu do moderní edice takové jazykové jevy, které jsou vlastní češtině období barokního, resp. které odpovídají našim znalostem o jazyce starší češtiny. Neopravujeme autentické znění zvukové či morfologické stavby slov, které se liší od současné češtiny, a to proto, že představuje buď svědectví vývojově starší jazykové varianty (v barokní době patrně archaické), anebo naopak varianty progresivní (mající v barokním období zřejmě „mluvenostní“ charakter): *zamuřiti*; v *tvrdý postýlce*. V souladu s Vintrovými *Zásadami* uchováváme v co nejvyšší možné míře originální kvantitu.¹⁰ Činíme tak ve všech případech, které jsou projevem odlišného stavu ve starších vývojových fázích nebo jsou výsledkem změn, které zasáhly mluvené útvary češtiny. V případě sekundárně zdloženého *u* používáme v rozporu s citovnými pravidly, avšak v souladu s principy pravopisu moderní češtiny k označení délky čárku (*pozorújte, vartújte*).¹¹ Odlišnou kvantitu ve

⁹ JOSEF VINTR, *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*, in: Listy filologické 121, 1998, s. 341–346.

¹⁰ Termín kvantita chápeme terminologicky jako pojmově nadřazený termínům samohlásková krátkost a délka.

¹¹ Její užití považujeme za analogické užití čárky pro označení dlouhého *u* v slovech českého původu, jejichž /u:/ nevzniklo z diftongu *uo* (*vrkú, ocún, valašské kúsky*) a slovech cizího původu (*kúra, túra*).

starších vývojových fázích nedoloženou, která se objevuje v rýmech, ponecháváme (např. *jasný – krasný*).

Při transkripci textu respektujeme v co nejvyšší možné míře dobovou interpunkci. Zejména zachováváme její distribuci založenou na principu rytmicko-eufonickém. Proto nedoplňujeme čárku mezi neoddělené krátké vedlejší věty, apozice, vokativy či citoslovce atd. Rovněž neodstraňujeme čárky závazně kladené na konec každého verše, který není ukončen interpunkčním znaménkem vyššího řádu (středníkem, dvojtečkou, tečkou apod.), dokonce v ojedinělých případech do této scházející pozice čárku zavádíme. Na rozdíl od dobového úzu používáme jen jednu podobu čárky, a to proto, že nová čeština dvěma typy čárek (tj. virgulí a commou) nedisponuje. Také doplňujeme čárku mezi repetice a koordinované větné členy. Pro odlišení přímé řeči používáme důsledně dvojtečku (bez uvozovek). Odstraňujeme dobové hudební značky, jako jsou symboly (*R°*) a (*L*), které jsou funkčně velmi vágní: signalizují jak refrén či opakování textového úryvku, tak změnu melodie.

Distribuci malých a velkých písmen v zásadě přizpůsobujeme novočeským pravidlům. Navíc v souladu s originálem ponecháváme velká písmena u výrazů náboženské úcty (*Bůh, Otec, Syn, Emmanuel*), u pojmenování majících alegorický či symbolický charakter: *Spasitel, Stvořitel, Vykupitel, Slunce; Mátě* nebo *Matka, Rodička, Panna, Panenka* (= Panna Maria), *Hvězda; Děťátko, Nemluviátko, Pacholátko, Paňátko, Robátko, Synáček, Život* (= narozený Kristus). Velká písmena ponecháváme také u adjektiv *Boží, Božský*.

Slova cizího původu v zásadě transkribujeme podle originálu, neboť se v jejich grafické podobě zobrazuje stupeň jejich zdomácnění, stejně postupujeme u jmen vlastních. Písmeno *g* přepisujeme u zdomácnělých slov v postavení před samohláskou přední řady jako *j* (*anjel*). Psaní *ff* zjednodušujeme na *f*: *Jozef* (← *Jozeff*).

V řadě případů ponecháváme ve shodě s originálem hranici slov (*zdávna*). Zkratky a zkrácené části refrénů rozepisujeme (*Amē* → *Amen, Pânu* → *Pannu*), popř. nahrazujeme zkratkami novočeskými (*S.* transkribujeme jako *sv.*), s výjimkou *etc.*

Obdobným způsobem transkribujeme citované rukopisné kancionály a staré tisky, jejichž grafický úzus není úplně identický s pravopisným územ ostatních tištěných textů. Pokud tyto prameny funkčně neodlišují majuskule a neoznačují kvantitu, upravujeme jejich způsob zápisu podle novočeského úzu.

Incipity, nápěvové odkazy a nadpisy uváděné v Katalogu transkribujeme, avšak abychom zachovali jejich autentické znění, na některé úpravy jinde prováděné rezignujeme: zejména ponecháváme důsledně distribuci malých a velkých písmen, dlouhých a krátkých vokálů a interpunkce, včetně rozlišování mezi dvěma typy čárky. V katalogu nerozepisujeme verše nebo jejich části ukončené znaménkem pro refrén či repetici !/.

Transliterace písňových textů koncipujeme filologicky, nikoli paleograficky, což mírně narušuje princip transliterace, která má umožňovat automatický zpětný převod textu do výchozí podoby. Text se snažíme uchovat ve formě respektující ortografický systém bratrského pravopisu, avšak rezignujeme na uchování těch grafických zvláštností, které nesouvisejí s pravopisnými pravidly, nýbrž s výrobou knihy (sestavováním sazby či rozvržením textu/not/obrázků na stránku). Z těchto důvodů: 1) každý verš píšeme na samostatný řádek, 2) neuchováváme dělení slov na řádku (slova přepisujeme dohromady), 3) neuvádíme kustody upozorňující na počátek následující stránky. V komentářích transliterujeme pouze v případě, že interpretujeme ortografickou stránku hymnografického materiálu, příp. demonstrujeme úpravy originálního znění „jesličkových“ písní provedené na základě textové kritiky. V ostatních případech transkribujeme.

Německé písně transliterujeme v případě, citujeme-li konkrétní pramen, a to podle pravidel vydávání starší německé duchovní písně.¹² V případě, že o německé písně hovoříme obecně, tj. nezávisle na záznamu v konkrétním prameni, její znění uvádíme v soulad s ortografií současné němčiny.

2.3.2 Transkripce notového zápisu

Při transkripci notového zápisu vycházíme ze zásad formulovaných pro edici *Das deutsche Kirchenlied*,¹³ ovšem přihlížíme ke specifickým českých hymnografických pramenů 17. století. Notový zápis přepisujeme do dnešní notace (houslový klíč místo c-klíčů, takt místo menzury) a rytmicky sjednocujeme (základní deklamační jednotkou je čtvrtová

¹² JOACHIM STALMANN ET ALII, *Das deutsche Kirchenlied*, in: *Editionsrichtlinien Musik* [= *Musikwissenschaftliche Arbeiten*, Bd. 30], (Hrsg.) BERNHARDT APPEL – JOACHIM VEIT, Kassel 2000, s. 151–183.

¹³ Tamtéž.

nota). Obvyklou předsádku, podávající informaci o původním klíči, taktu, rytmických hodnotách a tvaru not, nahrazujeme náhledem incipitu ve faksimili. Hudební repetice rozepisujeme s ohledem na plynulost čtení textu, jejich původní postavení vyznačujeme svislou čarou. Německé texty v notových edicích transliterujeme podle německého úzu (viz výše), texty české transkribujeme podle pravidel edic textových (viz výše) s jedinou změnou: pod notami zřetelně vyznačujeme veršové členění textu, přičemž lomítko (*virgula suspensiva*) nahrazujeme svislicí (*columna*).

3 Závěr

Zvolený ediční přístup jsme koncipovali s vědomím, že komentovanou kritickou edicí se mezioborový výzkum písně (hymnografického pramene, resp. repertoáru) nezavršuje, nýbrž začíná. Katalog, poznámky a vysvětlivky se proto snaží poskytnout základní pramennou dokumentaci jak ke genezi písně, tak i k její recepci. Píseň *Sem sem Děťátko* jsme se rozhodli představit jako ukázkou z připravované kritické edice *Jesliček* proto, že historie její geneze a recepce prezentuje situaci v české hymnografii 17. století do značné míry modelovou. Edice takovéto písně ukazuje možnosti, ale i úskalí požadavku zhustit komplikované souvislosti do formy systematického a pokud možno i přehledně uspořádaného katalogu. Na tomto příkladu se zřetelně projevují některé metodologické priority: potřeba sledovat vývoj písně jako jeden proces, kde se textové a hudební proměny často vyskytují a dále šíří společně; potřeba zohlednit skutečnost, že značná variantnost je příznačná i pro cizojazyčné předlohy; potřeba zabývat se různými typy hymnografických pramenů (viz příklad verze textu, která se objevuje pouze v rukopisných kancionálech). Ve struktuře pramenného katalogu jsme se rozhodli ze spleti variant a souvislostí sledovat jen tu vývojovou linii, která bezprostředně souvisí s předmětem edičního počínu: s variantou písně *Sem sem Děťátko* otištěnou v *Jesličkách*. Další zjištěné souvislosti a prameny zmiňujeme a předkládáme k diskusi bez podrobnějších komentářů.

Dílí výsledky naší textologické a ediční práce zároveň obracejí pozornost k několika obecnějším hymnologickým či filologickým tématům: vazby mezi českou hymnografií a hymnografií německou (nebo obecněji nadnárodním repertoárem), variantnost textových (v menší míře i nápěvových) předloh, práce redaktora-překladaatele kancionálu,

existence souborů písňových textů vycházejících z téže předlohy, způsoby transliterace písňových textů, atd. Připravovanou mezioborovou edicí *Jesliček* se snažíme koncipovat tak, aby přispěla k poznání české barokní hymnografie nejen knižním vydáním konkrétního pramene, nýbrž také shromážděním a systematickým uspořádáním širší pramenné dokumentace, která bude k dispozici pro analytický výzkum.

Zkratky pramenů a sekundární literatury

Citované prameny české

MichMar 1647 – ADAM MICHNA Z OTRADOVIC, *Česká mariánská muzika*, Praha 1647 (K05558)

BridJes 1658 – FRIDRICH BRIDELIUS, *Jesličky. Staré nové písničky*, Praha 1658 (K01340)

LochK 1667–1668 – *Kancionál literátského bratrstva v Lochenicích*, rkp. z let 1667–1697, písňe z *Jesliček* zapsány s datací do let 1667–1668 (Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. II A 32)

ŠťastK 1661–1684 – *Kancionál zapsaný kunětickým kantorem Václavem Šťastným*, rkp. z let 1661–1684, (Knihovna Národního muzea, sign. V B 19)

ŠtejKan 1683 – MATĚJ VÁCLAV ŠTEJER, *Kancionál český*, Praha 1683 (K15935)

ŠtejKan 1687 – MATĚJ VÁCLAV ŠTEJER, *Kancionál český*, Praha 1687 (K15936)

HolCap 1694 – VÁCLAV KAREL HOLAN ROVENSKÝ, *Capella regia musicalis*, Praha 1694 (K01458)

BožSlav 1719 – JAN JOSEF BOŽAN, *Slaviček rájský*, Hradec Králové 1719 (K01247)

BojK cca 1650 – *Bojkovický kancionál*, rkp. cca 1650 s příписy do 19. stol. (oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, sign. A 6336)

Kamarýt 1832 – JOSEF VLASTIMIL KAMARÝT, *České národní duchovní písňe II*, Hradec Králové 1832

KSJ 1863 – VINCENC BRADÁČ (red.), *Kancionál čili Kniha duchovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost I*, Praha 1863

JKS 1937 – MIKULÁŠ SCHNEIDER TRNAVSKÝ (red.), *Jednotný katolický spevník*, Trnava 1937

Citované prameny německé

Würzburg 1622 – [FRIDRICH VON SPEE], *Das Allerschoenste Kind in der Welt*, Würzburg, J. Volmari 1622

Mainz 1628 – *Himlische Harmony [...] Das ist / New Mayntzisch Gesangbuch*, Mainz, G. Frideric 1628

Paderborn 1628 – *Christlich Catholisch Gesangbuch*, Paderborn, H. Pontano 1628

Mainz 1661 – *Mäyntzisch Gesangbuch*, Mainz, b.t. 1661

Prag 1676 – *Hymnodia Catholica*, Prag, U. Goliash 1676

Münster 1677 – *Muensterisch Gesangbuch*, Münster, D. Roeßfeldt 1677

Königgratz 1730 – ANTONÍN KONIÁŠ, *Lob=Klingende Harffe Deß Neuen Testaments*, Königgrätz, Tybély 1730

Citovaná literatura

BÄUMKER I – WILHELM BÄUMKER, *Das katholische deutsche Kirchenlied*, I, Freiburg im Breisgau 1886

KEHREIN I – JOSEPH KEHREIN, *Katholische Kirchenlieder, Hymnen, Psalmen aus den ältesten deutschen gedruckten Gesang- und Gebetbüchern*, I: *Die ältesten katholischen Gesangbüchern von Vehe, Leisentrit, Conner und andern*, Hildesheim 1965²

ŠKARKA 1968 – ADAM MICHNA Z OTRADOVIC, *Das dichterische Werk*, (Hrsg.) ANTONÍN ŠKARKA, München 1968

TICHÁ 1970 – ZDEŇKA TICHÁ (vyd.), *Růže, kterouž smrt zavřela. Výbor z české poezie barokní doby*, Praha 1970

KOPECKÝ 1983 – JOSEF VLASTIMIL KAMARÝT, *Komu pěji*, (vyd.) MILAN KOPECKÝ, Praha 1983

KOPECKÝ 1994 – FRIDRICH BRIDEL, *Básnické dílo*, (vyd.) MILAN KOPECKÝ, Praha 1994

KOPECKÝ – HORÁKOVÁ 1999 – FRIDRICH BRIDEL, *Jesličky*, (vyd.) MILAN KOPECKÝ – MICHAELA HORÁKOVÁ, Svitavy 1999

ČEJKA 1999 – ADAM MICHNA Z OTRADOVIC, *Básnické dílo. Texty písní 1647–1661*, (vyd.) MIREK ČEJKA, Praha 1999

VAN OORSCHOT 2005 – FRIEDRICH SPEE, *Auserlesene, catholische, geistliche Kirchengesäng. Ein Arbeitsbuch*, (Hrsg.) THEO VAN OORSCHOT, Tübingen – Basel 2005

FROLCOVÁ 2010 – VĚRA FROLCOVÁ, *Dědictví Brideliových Jesliček v koledách na Moravě a ve Slezsku*, in: *Omnibus fiebat omnia. Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680)*, (vyd.) MARIE ŠKARPOVÁ – PAVEL KOSEK – TOMÁŠ SLAVICKÝ – PETRA BĚLOHLÁVKOVÁ, Praha 2010, s. 220–223.

SLAVICKÝ 2010 – TOMÁŠ SLAVICKÝ, *Staré nové písničky. Brideliova redakce nářevů mezi předchozí tradicí a následnou recepcí*, in: *Omnibus fiebat omnia. Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680)*, (vyd.) MARIE ŠKARPOVÁ – PAVEL KOSEK – TOMÁŠ SLAVICKÝ – PETRA BĚLOHLÁVKOVÁ, Praha 2010, s. 168–206.

Ukázky pramenů v přílohách

Redaktoři děkují následujícím institucím za to, že umožnily zveřejnit fotokopie hymnografických pramenů: Vědecká knihovna v Olomouci (BridJes 1658), Knihovna Národního muzea v Praze (BridJes 1658, ŠťastK 1661–1684), Knihovna EÚ AV ČR: MichMar 1647, *Gesangbucharchiv Mainz* (Würzburg 1622, Mainz 1628)

Přílohy

č. 1: BridJes 1658, exemplář NK ČR, sign. 54 F 113, s. 50–53

Wánočnj 50

Gesjllu. /
 ¶ Zya mu prospěvůgme / Dusse mu
 obětůgme / wššecni čest prokazůgme /
 chwatau geg oslawůgme / o milý roz-
 romlý Gesjllu. / ¶ Kůčič-
 ky obgme / Tošičky mu lbgme /
 Sedýčo pozdrawůgme / geg créme a
 mlůgme / o milý rozromlý Gesjllu. /
 ¶ Sły geho sniměgme / Plětky / šta-
 ky zbhjwěgme / Powiganiem slabůgme /
 od zleho ochranůgme / o milý rozro-
 mlý Gesjllu. / ¶ Zčnēte
 wššemi bšky / neš pocházegj z / Lašy / za-
 smēge se Kobárko / wypřati se Panárko /
 o milý rozromlý Gesjllu. /

Em sem Dětarco / musšys Ko-
 bárko / do Kolšbčický w twrdě Ges-
 slický /

51 Písně

slický / wšš se a zamř Děčický twé /
 deg nám wřěšeni prawě / Dem sem
 Dětarco / musšys Kobárko / do
 Kolšbčický / w twrdě Geslický /

Wolek Ošiček / twůg Komor-
 nšček / přěšal gis řwatu / počm ry
 spati /

Wánočnj. 52

spati / vsni Dětarco rozrom-
 lé / vsni Nebeská kratochwile /
 Wolek Ošiček / twůg mlkownšček /
 přěšal gis řwatu / ty počm spati.
 ¶ Gesjllu gashy / nad Slunce kras-
 ný / polos Tošičky wztahni Kůčičky /
 nyneg rost ššne Pachelárko / nyneg šš-
 re / Triemlwárko. / ¶ Gesjllu krasny /
 nad Slunce gashy / polos Tošičky / do
 Kolšbčický. ¶ Jošettu ššeg / Edyš
 Mářé fog / w twrdy Pěštylce / w špa-
 me Kolšbce / zděmeg / zděmeg me Ge-
 slárko / spi. spi newinně Pachelárko.
 ¶ Jošettu ššeg / Edyš Mářé fog / w
 twrdy

53 Písně

twrdy Pěštylce / w špatně Kolšbce.
 ¶ Tebeć Wolčárko / nešic Oslárko /
 Pán twůg gis zděma / spati počma / spi.
 spi. o mřg mřly Synácku / wpočeg se
 mřg mlácku. / ¶ Tebeć Wolčárko / ne-
 řic Oslárko / Pán twůg gis zděma / spá-
 ti počma. ¶ Wy pozorůgte / pilně
 wartůgte / o Angelowe / Cherubnowe /
 at žadny nebudy Panárko / at žadny ne-
 děšy Dětarco. / ¶ Wy pozorůgte / pilně
 wartůgte / o Angelowe / Cherubnowe.
 ¶ Krasna Panna přětrášnebo Dyna /
 Obwinniwšeg w Plětky / do Gesli-
 nám pochů-
 čet gey polosů-
 ¶ Tyneć me Dě-
 tarco / nyneg Pachelárko / w něm se
 řěšy

č. 2 Würzburg 1622
(notace)

O - Je - [u-lein zart / Das Krip-lein iſt hart /

O Je - [u-lein zart / Wie ligſ - tu [o hart /

Ach [chlaff / ach thu die au - ge-lein zu /

Schlaff vnd gib vns die e - wi-ge Ruh /

O Je - [u-lein zart / Wie ligſ - tu [o hart /

o Je - [u-lein zart / Das Krip-lein iſt hart.

č. 3 Mainz 1628
(notace)

O - Je - [u-lein zart / Das kripplein iſt hart /

O Je - [u-lein zart / wie ligſ - tu [o hart /

Ach [chlaff ach thu die Aeu - ge-lein zu /

Schlaff vnd gib vns die e - wi - ge Ruh /

O Je - [u-lein zart / Wie ligſ - tu [o hart /

O Je - su - lein zart / Wie lig - tu so hart.

č. 4 Würzburg 1622
(1. sl.)

O Jeſulein zart/ Das Kriplein iſt hart

O Jeſulein zart/
Das Kriplein iſt hart/
O Jeſulein zart/
Wie ligſtu ſo hart/
Ach ſchlaff/ ach thu die lugelein zu/
Schlaff vnd gib vns die ewige Ruh/
O Jeſulein zart/
Wie ligſtu ſo hart/
O Jeſulein zart/
Das Kriplein iſt hart.

č. 5 Padeborn 1628
(1. sl.)

Kom Kind es muß ſeyn

Kom Kind es muß ſeyn
zur Wiegen hinein
O Jeſulein zart/
Diß Bethlein iſt hart/
Komb Kind/ komb thu dein lugelein zu/
Schlaff und gib uns die ewige Ruh
O Jeſulein zart/
Diß Bethlein iſt hart/
Doch Kind es muß ſeyn/
zur Wiegen [hinein].

č. 6 MichMar 1647
(1. sl.)

*Vánoční kolíbka a kolibání
Čas jest Děťátko*

Čas jest Děťátko,
pod' Pacholátko,
do plinek musíš,
co svět jest zkusíš.
Nynej a svirej své očičky,
usni, a spas nás své ovčičky,
své ovčičky.

č. 7 ŠťastK 1661–1684
(1. sl.)

Pod' sem Děťátko

Pod' sem Děťátko,
mé Pacholátko,
pod' sem do jesel,
jenž zhřívá osel.
Nynej, nynej mé Jezulátko,
nynej, nynej mé Pacholátko.

Summary

SEM, SEM DĚŤÁTKO – CRITICAL EDITION OF A BOHEMIAN BAROQUE CAROL

This paper presents an excerpt from a forthcoming critical edition of the Advent and Christmas hymnbook *Jesličky. Staré nové písničky* (Prague 1658) by the major Czech Baroque poet Fridrich Bridelius. This edition has its origin in the project *Jesličky, staré nové písničky (Fridrich Bridelius, 1658) – mezioborově koncipovaná kritická edice* [Nativities, Old

and New Carols (Fridrich Bridelius, 1658) – a Critical Edition within an Interdisciplinary Framework] (GAČR, 406/10/1454). The basic premise of the edition is the concept of a hymn as an integral configuration of text and music; the authors are thus committed to the programme of consistent philological and musicological research in hymnology formulated at the beginning of the 1940s by Antonín Škarka and Vladimír Helfert. The editorial principles of the planned edition, including its structure, are demonstrated by the authors with the use of the carol *Sem, sem Děťátko* as a model example. The carol is not only a contrafactum but also an independent Czech verse adaptation of the German hymn *O Jesulein zart, das Kriplein ist hart* by Friedrich von Spee. The paper comprises the actual edition of the textual and musical aspects of this hymn; an accompanying commentary (critical notes and explanations, textual and musical); a brief description of the genesis of the carol (determination of the possible German model) and its reception in the Czech environment; an explanation of the transcription principles used in the preparation of the textual and musical parts of the edition; a facsimile of the carol; and excerpts from hymn texts which show the most interesting textual and musical connections with the carol.

Keywords: Bridelius, Fridrich; hymnography; hymn-books; Czech Baroque poetry; Baroque Czech language; Christmas carols; editology; textology

MARIE ŠKARPOVÁ, Kabinet hudební historie, Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, marie.skarpova@centrum.cz

TOMÁŠ SLAVICKÝ, Kabinet hudební historie, Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, slavicky@imus.cas.cz

PAVEL KOSEK, Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, kosek@phil.muni.cz